

Tekenen in de tijd 250

5-11 mei 2024

Dodenherdenking en Bevrijdingsdag: meer dan ooit is er reden om na te denken over vrijheid. Lang kwamen we in Nederland nauwelijks verder dan: vrijheid is kunnen doen wat je wilt. Dit jaar zag Erik Borgman tot zijn vreugde een wending: vrijheid wordt gegeven in geloof, hoop en liefde.

De aanloop naar de Dodenherdenking, afgelopen zaterdag, was nogal zorgelijk. Er was vrees dat de herdenking zou worden gebruikt voor demonstraties, met name tegen het optreden van het Israëliësche leger in Gaza, en voor ongeregelheden als gevolg hiervan. Vooral op en rond de Dam in de Amsterdam waren verregaande veiligheidsmaatregelen genomen. Ongeregelheden bleven vrijwel uit, misschien wel mede vanwege de lage opkomst en het slechte weer, maar dat weerhield Jeroen Wollaars er in Nieuwsuur niet van om Wim van de Donk, voorzitter van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, in telkens andere formuleringen te vragen of de zorgen over de openbare orde hem bij het herdenken niet hadden gehinderd. Journalisten rapporteren dat hun collega's de mensen die voor de herdenking naar de Dam gekomen zijn, steeds maar blijven vragen of zij zich geen zorgen maken. Soms is vragen naar verstoring zelf de ergste verstoring.

Zelf was ik dit jaar betrokken bij de interreligieuze herdenking in de Utrechtse wijk Lombok. Normaal is die op het plein voor Stadsklooster Antonius, maar vanwege het weer gingen we naar binnen. De organisatie had zich door de dreigende verstoringen niet van de wijs laten brengen. Integendeel. Brahim Ajaarouj van de Assoena-moskee en Erik Jan Grunveld van de Liberaal-Joodse gemeente onderstreepten dat wij ons juist nu niet uit elkaar moeten laten spelen. Juist als het gaat om de situatie in Gaza die de emoties zo hoog doet oplaaien, moeten we elkaars geraaktheid door de afschuwelijke situatie erkennen, ongeacht het standpunt dat wij over het conflict hebben.

Wij moeten elkaar vasthouden en steunen, ongeacht onze religie en onze meningsverschillen, wij moeten ons uitspreken tegen haat. Samen! Laten we dát bedenken op deze avond waarop we de verschrikkingen van 80 jaar geleden herdenken. [...] We mogen niet onverschillig zijn tegenover de toenemende haat in de samenleving. Wij hier doen daar in elk geval NIET aan mee: wij houden elkaar vast, en wij blijven elkaar vasthouden!

De door velen als onveilig ervaren politieke situatie in ons land vraagt er volgens hen om.

Ook het Utrechtse gemeentebestuur beklemtoonde het belang van verbondenheid en het gevaar van het verder opdrijven van tegenstellingen. Linda Voortman, onder meer wijkwethouder voor Utrecht-West, hield dezelfde toespraak die burgemeester Sharon Dijksma op het Domplein hield. De laatste zin ervan luidde: 'Laten we ... vooral compassie hebben met elkaar en onze deur openen als iemand in nood op onze bel drukt.' Het vatte de strekking van het verhaal goed samen: vrijheid vraagt om betrokkenheid bij de dreigende of actuele onvrijheid van anderen.

Zelf legde ik vooral de nadruk op het belang van het herdenken zelf. Ik noemde het een kwetsbaar wonder dat door heel Nederland mensen op pleinen en in plantsoentjes, in parken en op grasvelden bij elkaar komen om stil te staan en stil te zijn. Dat biedt ruimte aan de veelvoudigheid van de geschiedenis en daarom, zo stelde ik, moeten wij de herdenking niet in dienst willen nemen voor een actuele zaak, hoe dringend die ook is:

Dat er maar één geschiedenis zou mogen zijn en dat ieder die een andere geschiedenis vertegenwoordigt minachting verdient en ter zijde mag of zelfs moet worden geschoven, dat heeft in de negentiende en twintigste eeuw tot de grootste verschrikkingen geleid. In

ons deel van de wereld en ver daarbuiten. Als slachtoffers van deze overtuiging en in de strijd ertegen zijn de doden gestorven die wij vanavond gedenken. Wij eren ze door de ruimte te laten aan de grootst mogelijke veelheid aan verhalen. De twee minuten stilte van zo dadelijk, zijn van deze openheid een symbool.

Juist door de ruimte die de stilte geeft niet te willen vullen, openen wij een ruimte voor een toekomst van vrede en vrijheid. De stilte is het ultieme symbool voor vrijheid en vrede. Want vrijheid betekent niet dat je kunt doen wat je wilt en dat je daar zo weinig mogelijk bij in de weg wordt gelegd. Vrijheid wil uiteindelijk zeggen dat jouw verhaal zozeer van betekenis wordt geacht, dat anderen er ruimte aan geven. Vrede betekent niet alleen dat er niet wordt gevochten, maar dat onze verhalen niet als concurrerend worden beschouwd met de verhalen van anderen en dat het luisteren naar de één niet wordt gezien als minachting van de ander.

Zoals wel vaker is ook hier de stilte een beeld voor God. De God die volgens het evangelie liefde is, heeft er weet van als een Hamasstrijder getuige was van het gefnuikte leven van zijn ouders, verdreven van hun grond en verpieterd in een vluchtelingenkamp. Hij draagt in zijn liefde kennis van de verhalen die de Israëliische soldaat hoorde van zijn grootouders die de Shoah overleefden, en van zijn ouders die Israël hebben proberen op te bouwen als veilig huis voor Joden en die nu tot zijn ontreding heeft ontdekt dat deze veiligheid schijn is. Kortom, God ziet mensen in het licht waarin zij verlangen te worden gezien: in het licht van de liefde die er weet van heeft dat ook zij op hun manier ten diepste naar vrede en vrijheid verlangen. De stilte biedt aan dit verlangen actief de ruimte.

Ik werd tot deze reflecties mede geïnspireerd door de voorpublicatie van de tekst die de Utrechtse schrijver en dichter Ingmar Heytze op 4 mei in de Domkerk uitsprak. En zondag werd ik verder gesticht door opmerkelijke accenten in het vieren van Bevrijdingsdag. Zo waren er de ambassadeurs van de vrijheid. De Bossche zanger Flemming Viguurs heeft een Surinaamse opa die volgens zijn zeggen 'naar Nederland [is] gekomen voor de vrijheid om te kunnen studeren en de vrijheid om zelf de liefde te vinden', zonder de druk van zijn familie. Zanger Claude Kiambe vluchtte als kind met zijn moeder, drie broers en drie zussen uit Congo naar Nederland en woonde in een asielzoekerscentrum. De zes koppige band Son Mieux legt in zijn muziek niet alleen de nadruk op het belang van de vrijheid jezelf te uiten, maar trad ook op met Diana Burkot van de in Rusland bedreigde en daarom gevluchte protest-vrouwenrockband Pussy Riot. Zangeres, singer-songwriter en actrice Wende Snijders zei te willen uitdragen dat vrijheid een universeel basisrecht zou moeten zijn en vindt dat wij de mensen moeten vieren die met de grootst mogelijke moed voor die vrijheid hebben gevochten. Wat haar betreft is onze redding ons gevoel van empathie voor elkaar. 'We moeten het samen doen, en dat kan alleen als je naar een ander kijkt en die genoeg vrijheid geeft. Elke stem verdient het om gehoord en gerespecteerd te worden.'

Ook tijdens het 5 mei-concert op de Amstel was de boodschap dat vrijheid iets anders is dan je eigen zin doen. Breakdancer Redo – voluit Redouan Ait Chitt – overwon zijn zware lichamelijke beperkingen en danste naar eigen zeggen zichzelf vrij. De sterren aan de hemel maken voor hem duidelijk dat er altijd licht is, getuigde hij. De in 2008 geboren (!) Maastrichtse zangeres Emma Kok lijdt aan gastroparese en is vrijwel de hele dag gebonden aan een voedingssonde. Samen met de Amsterdamse zangeres Karsu Dönmez, die van Turkse afkomst is, zong zij 'When You Believe', een liedje van Mariah Carey en Whitney Houston. Dat begint zo:

Many nights we prayed
With no proof, anyone could hear
In our hearts a hope for a song
We barely understood

Now we are not afraid
Although we know there's much to fear
We were moving mountains
Long before we knew we could
There can be miracles
When you believe

Of in vertaling:

Vele nachten hebben we gebeden, zonder garantie, dat iemand in onze harten de hoop zou horen op een lied. We begrepen het nauwelijks. Nu zijn we niet bang, hoewel we weten dat er veel te vrezen valt. Al lang voordat we wisten dat we het konden, waren we bezig bergen te verzetten. Er kunnen wonderen gebeuren wanneer je gelooft.

Enkele keren komt het zinnetje terug: *Though hope is frail, it's hard to kill* ('Hoop is kwetsbaar, maar valt moeilijk te doden'). Vrijheid vraagt geloof en hoop. Voor wie dit nog niet expliciet genoeg was, zong de Brabantse Guus Meeuwis ook nog eens:

Ik denk nog steeds dat het kan,
iedereen naast elkaar.
Soms droom ik ervan.
Ik weet niet goed hoe het moet,
de sleutel nog niet, hoe het werkt, wat het doet,
maar een rotsvast vertrouwen,
ik geloof dat het kan:
om bruggen te bouwen.
Soms droom ik ervan.

Dat het refrein van het liedje luidt 'Laat mij in die *waan*', doet nauwelijks afbreuk aan deze geloofsbelijdenis. Vrijheid vraagt om geloof, hoop en om de liefde die nodig is om vrijheid te geven. Diep katholiek en juist zo volkomen universeel, universeel en juist zo diep katholiek. We zijn geen concurrenten, maar als we ons geluk delen, wordt het groter. Of nog maar eens met Meeuwis:

We stapelen geluk vandaag.
We leggen wat we hebben bij elkaar.
Het wordt alleen maar mooier,
het wordt alleen maar groter,
we stapelen geluk vandaag.

Erik Borgman, lekendominicaan
voorzitter van de programmaraad van het Huis van Dominicus in Utrecht

De toespraak van de burgemeester op het Domplein is hier te vinden:
www.duic.nl/algemeen/honderden-mensen-bij-jaarlijkse-dodenherdenking-op-domplein-in-utrecht/.

De voorpublicatie van de tekst van Ingmar Heytze over de stilte op 4 mei als 'het mooiste gedicht zonder woorden' is hier te vinden: www.trouw.nl/tijdgeest/dichter-ingmar-heyitze-de-stilte-op-4-mei-is-het-mooiste-gedicht-zonder-woorden~b2b5d198/.